

HUMANIZAM I RENESANSA

Humanizam je kulturni i filozofsko-naučni pokret koji je težio obrazovanju ličnosti po antičkim uzorima; u širem smislu reči obnova klasične kulture.

Smatralo se da to proučavanje starih pisaca i usvajanje novih misli usavršava i oplemenjuje čoveka, pa su to proučavanje nazvali čovečanskom naukom (humanitatis studia), te je po tome i čitav novi pokret nazvan humanizam.

Može se reći da je Humanizam i Renesansu uslovalo više faktora. Nezadovoljstvo srednjim vekom, gde je crkva bila svemoćna i kažnjavala svakog ko ne misli kao ona, nastanak gradova i pojave građanske klase, kao i pronalasci u nauci (razvijaju se matematika, geografija, mehanika, astronomija...), samo su neki od faktora... Okruženi delima na latinskom jeziku i antičkim građevinama počinju da se interesuju za život ljudi u vreme starog Rima i Grčke. Postoji nekoliko eventualnih razloga: da se pobegne od postojećeg života ili da se dođe do saznanja o svemu što je prethodilo. Humanizam je zaokret srednjeg veka ka svemu što je antičko. Humanisti su ljudi koji su učili latinski i grčki jezik, koji su izučavali antički život i umetnost.

Latinski nisu koristili samo za čitanje, nego i za razgovore u salonima, kao i za pisanje svojih dela.

Humanizam i Renesansa traje od 14. veka do kraja 16. početka 17. veka. Kolevka mu je Italija, a začetnik Petrarka. Ubrzo se proširilo i na ostatak Evrope. Uzori su traženi i nađeni u kulturi, životu, književnosti i umetnosti starih Grka i Rimljana. Čovek je tek u Humanizmu dospao u sam centar pažnje. Do tada se sve vrtelo o Bogu i ideji da se treba odricati od života, dok u Humanizmu veruje da se njegova sreća nalazi na Zemlji. U filozofiji je zastupalo gledište da je etički ideal slobodan čovek i da čovek treba da bude merilo svih vrednosti. U srednjem veku crkva je potisnula taj ideal, pa humanisti počinju borbu protiv srednjovekovnog-monaškog gledanja na svet i kult ličnosti. Pesnici Petrarka, Bokačo i Dante su našli u starim Rimljanima ideale aktivnih ljudi i nacionalne veličine Italije.

Sastavljaju se zbirke dela poreklom iz antičkog Rima, jedan od primera je i tzv. Gesta Romanorum.

Humanizam je oživeo laičko obrazovanje, potisnuo sholastiku, latinski jezik je popravljen po klasičnim uzorima itd.

Renesansa (fr. renaissance – preporod) je kulturno-istorijski pojam koji je najpre označavao doba od 1350. do 16 veka kao period u kome je došlo do ponovnog interesovanja za klasičnu antiku i procvata umetnosti, da bi se zatim ovim pojmom

označavalo kulturno stanje prelaznog doba od srednjeg veka do novog doba, naročito u Italiji. Pojam renesansa je u uzajamnom odnosu sa pojmom humanizam. Humanizam se odnosio na naučno - duhovni sadržaj ovog razdoblja, a renesansa na celokupnu kulturu tog vremena. Pored toga, ovaj pojam se primenjuje i da označi srednjovekovne preteče renesanse – karolinška renesansa. Od 19. veka se u istoriografiji koristi da označi epohu.

Nastanak renesanse se obično stavlja u prostor severne Italije za kraj XIII veka. Od XII veka je u mnogim gradovima severne Italije rastao prosperitet izazvan prekomorskom trgovinom. Najveći trgovački centri bili su Đenova, Venecija i Firenca. Pod uticajem ratova među nemačkim carevima i Papstvom u Italiji nije tokom srednjeg veka postojala centralna država koja bi oduzimala politički i privredni prioritet gradovima.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

GEOGRAFSKA OTKRICA

Vasko da Gama (1469. — 24. decembar 1524) je bio portugalski istraživač i moreplovac. On je prva osoba koja je morskim putem stigla iz Evrope do Indije (Malabarska obala) i dokazao da se Afrika može oploviti.

Od ranog 15. veka, pomorska škola Henrija Moreplovca je širila znanje Portugalaca o obali Afrike. Od 1460. oplovljavanje Afrike i dolazak do Indije i njenog bogatstva (biber i drugi za ini) postao je njihov cilj. Da Gama je bio vrhunac tridesetogodišnjih planova.

Bartolomeo Dias se vratio oplovivši Rt dobre nade i otkrivši ono što je danas poznato kao Južna Afrika.

Kristifor Kolumbo (1451. - 20. maj 1506.) je bio istraživač i trgovac koji je prvi prešao Atlantski okean i otkrio Ameriku 1492. godine pod zastavom Kastilje (Španija). On je verovao da je Zemlja relativno mala lopta i tvrdio je da se brodom može doći i do Dalekog istoka ploveći na zapad. Njegova pogrešna procena Zemljinog obima i, u skladu s time, pogrešno proračunate zalihe hrane i pića na putu, mogle su da dovedu do propasti njegove ekspedicije, ali, na sreću, na putu mu "se isprekora" u to vreme nepoznati kontinent Amerika.

Ipak Kolumbo je umro misleći da je otkrio put za Indiju, a ne novi kontinent, Ameriku, kako je kasnije dokazao Amerigo Vesputi, po kome je kasnije ovaj kontinent i dobio ime.

Fernando Magelan je bio portugalski istraživač koji je plovio pod španskom zastavom. On je prvi otplovio iz Evrope u Aziju idući na zapad, prvi Evropljanin koji je prešao Tihookean i prvi koji je vodio ekspediciju sa ciljem da oplovi zemaljsku kuglu. Mada je Magelan tragično izgubio život na Filipinama, pre povratka u Evropu, osamnaest članova njegove posade se vratilo u Španiju 1522. oplovivši Zemlju. Stupio je u službu Španije i poveo ekspediciju od 5 brodova da bi otkrio novi pomorski put za Moluka ostrva ("Ostrva začin"); 1519./1520. ispitao je jugoistočne obale Južne Amerike, otkrio 1520., moreuz (kasnije nazvan Magelanov) i njim prošao u Veliki okean, koga je nazvao Tihookean (Pacifik), jer u njemu nije doživeo bure kao u Atlantskom okeanu. Dospeo 1521. godine na Filipinska ostrva, gde je ubijen, a ekspedicija nastavila put oko sveta, koji je trajao do 1522. U Španiju se vratio samo brod "Viktorija" sa 18 ljudi, pod zapovedništvom Sebastijana del Kana. Ovim prvim putovanjem oko sveta oigledno je dokazano da Zemlja ima loptast oblik.

Konkistadori (šp. conquistador - osvajač) je naziv za španske vojnike, istraživače i avanturiste, koji su osvojili veliki deo Amerike i stavili pod špansku kolonijalnu vlast tokom XVI veka, što dovodi do stvaranja vicekraljevstava i kapetanija. Taj period u istoriji američkog kontinenta, koji je poznat pod imenom konkista (šp. conquista osvajanje), nije trajao ni ceo vek.

Prvo špansko osvajanje je bilo osvajanje ostrva Hispanjole (Haiti i Dominikanska Republika). Odatle je Huan Ponce de Leon osvojio Portoriko, a Dijego Velasquez de Kueljar Kubu. Prvo naselje se zvalo Darijen i osnovao ga je Vasko Nunjuez de Balboa u Panami, 1512. Pošto na Karibima nisu našli zlato ni za čine, konkistadori su krenuli u dalja istraživanja.

Između 1520. i 1521. Ernan Kortes je uz pomoć domorodačkih saveznika osvojio carstvo Asteka. Meksiko je postalo španska kolonija Nova Španija. Podjednako značajno je bilo osvajanje Carstva Inka, koje je izveo Fransisko Pizaro.

Prije o zlatnim gradovima ("Eldorado") bile su inspiracija za mnoge pohode. Ogromna količina zlata koju je car Inka Atahualpa platio Fransisku Pizaru prebena je u Španiju i pomogla je da se finansiraju mnoge konkistadorske ekspedicije, kao i drugi ratovi koje su vodili španski kraljevi, kao na primer u Flandriji. Španski Habsburzi su dobijali kraljevski udeo u svakom osvajanju, a to je bila jedna petina blaga. Nakon otvaranja rudnika srebra u Potosiju španska kruna je imala stalni dotok ogromne količine srebra i zlata. Ekonomija same Španije se zapuštala, a dolazak srebra i zlata izaziva inflaciju u Španiji, što je unazadilo doma u ekonomiju i bilo uzrok po etka opadanja španske imperije.

REFORMACIJA

Reformacija je naziv za verske pokrete protiv papstva i katoličke crkve u 16. veku. Iz tih pokreta nastale su nove verske zajednice, nezavisne od papstva. Najvažniji pokreti i reformacije bili su Martin Luter u Nemačkoj, te Cvingli i Calvin u Švajcarskoj. Pristalice reformacije otepile su se od katoličke crkve, proglasile Sveto pismo jedinim izvorom vere i raširile svoje učenje u Nemačkoj, Švajcarskoj, Holandiji, Engleskoj i skandinavskim zemljama.

Uzrok reformaciji bili su izmenjeni društveno-ekonomski odnosi, haotično stanje u katoličkoj crkvi, iskvarenost sveštenstva, prodaja oproštajnica grehova i sl. Pokret reformacije i opiranje katoličke crkve doveli su do dugih i teških verskih ratova, koji su decenijama besneli u Evropi i uništili mnoga materijalna i kulturna blaga.

Martin Luter (1483.—1546.) je osniva hrišćanske protestantske (luteranske) crkve u Nemačkoj i jedan od vođa reformacije (pokreta za reformu katoličke crkve), sveštenik, profesor moralne filozofije na Univerzitetu u Erfurtu i biblijske egzegeze u Vitenbergu.

U novembru 1510. zbog poslova posetio je Rim, gde je obavljao dužnosti uobičajene za sveštenika-gosta i bio šokiran raskošnim i razuzdanim životom rimskog sveštenstva. Godine 1511. postao je profesor biblijske egzegeze u Wittenbergu. Iako još uvek nesiguran u vlastiti spas Luter je postao aktivni propovednik, učitelj i administrator. Negde u vreme proučavanja Novog Zaveta u pripremama za svoja predavanja počeo je verovati kako hrišćani nisu spašeni zahvaljujući vlastitim naporima već Božjom milošću, koju oni prihvataju u veri ("Da, milošću ste spašeni - po veri. To ne dolazi od vas; to je dar Božji" Ef 2.8). 31. oktobra 1517. na vrata crkve u Vitenbergu izvesio na javnu raspravu svojih 95 teza o indulgencijama, dogmama i uređenju crkve. Povod za to bio je dolazak dominikanca Tetzela, papinog opunomoćenika za prodavanje oprosta. Tetzela je tada naime, u papino ime prodavao oproštajnice od prošlih i budućih greha, bez potrebe vere i pokajanja, oproštenje se moglo kupiti ne samo za žive, već i za mrtve koji navodno borave u čistilištu. Zanimljivo je pomenuti da prethodno opisani događaji Luter ni jednom rečju nije spomenuo ni u jednom svom delu iako je tim događajima obeležen početak verske reformacije. Luterov je proglas izazvao veliko zanimanje javnosti i veoma brzo je preveden na nemački jezik (izvorno ga je Luter napisao na latinskom jeziku) te proširen delom Nemačke. Rasprava o oprostima brzo se pretvorila u napad na papstvo, a zatim i na celokupnu tradicionalnu crkvenu organizaciju. Uprkos nalogu pape Lava X (1518.) da se opravda pred njegovim izaslanikom, kardinalom Cajetanom (Tommaso de Vio) ostao je čvrsto pri svojim tezama.

Papa gnevan zbog Luterove nauke izdao je 1520. bulu *Exsurge domini*, kojom je osudio 41 navodnu Luterovu zabludu, naredio spaljivanje njegovih knjiga i dao mu 60 dana da mu se podini. Luter nimalo dirnut tom bulom, baca je u oganj, odnosno spaljuje skupa sa spisima onih koji su podržavali papinu nadležnost pred skupinom profesora, studenata i građana Vitenberga 10. decembra te iste godine. Time on jasno pokazuje da raskida sa Rimom. Nakon spaljivanja Bule izdaje spis:

"Zašto je Dr. Martin Luter spalio papine knjige i knjige njegovih učenika", u tom spisu on kaže: "Mislim da ko god je tvorac te Bule, on je pravi antihrist... Ali ja ti kažem antihriste, da Luter koji je naučio da se bori, neće se dati zaplašiti tvojim praznim bulama, jer je on navikao da pravi razliku između u komada papira i svemogućeg Božjeg reči".

Proučavajući i Ivanovo "Otkrovenje" i knjigu proroka Danijela on izjavljuje 15. avgusta 1520.: "Mi ovde smo uvereni da je papinstvo prestono pravog i stvarnog antihrista".

1521. papa izdaje novu bulu *Damnatio et excommunication Martini Luteri*. Luter i njegove pristalice bili su sada isključeni iz crkve i stavljeni pod prokletstvo. Kada je papa ponovno osudio njegovu učenje Luter mu je odgovorio s tri spisa (*an den hristlihen adel dojer nacion; von der babyloniſhen gefangenſaft der kirche, i- von der Freiheit ajnes hristenmenſhen*), u kojima je izneo vlastite osnovne koncepcije: spas hrišćaninu donosi vera u Hristovu otkupnu žrtvu, a ne dobra dela koja čini; izvor istine u religiji nije tzv. sveta predaja nego Sveto pismo; Crkva nije posrednik između u ovekaj i Boga, jer unutrašnju religioznost daje neposredno sam Bog. "Samo Isus", "samo Pismo", "samo milost" i "samo vera" poznata su četiri načela kojima je obuhvatio reformacijski nauk povratka na izvorno, novozavetno, hrišćanstvo. U svojim istupima težio je i ka jeftinijoj crkvi. Pored stavova koje je zastupao njegovoj popularnosti pridonela je i njegova elokvencija jer je njegovao humorističan, grub i vulgaran stil (papa je, na primer, zbog njegovog razvratnog života, zapostavljanja novozavetne kršćanske nauke i uvođenja kojekakvih hereza nazivao antihristom, što je u ono vreme bilo veoma šokantno). Krajem 1520. godine Luter javno spaljuje papinu bulu, a u januaru 1521. papa ga je zauzvrat ekskomunicirao svojom bulom *Decret Romanum Pontificem*. Car Karlo V, kao izvršitelj papske ekskomunikacije pozvao je Lutera da dođe na sabor u Worms u aprilu 1521. kako bi tu Luter opozvao svoje učenje. Luter se pojavio na saboru, ali je odbio opozvati svoje učenje tvrdeći kako ne može ići protiv svoje savesti pa je protiv njega i njegovih istomišljenika izrečena kazna progona iz države. Tada mu je njegov simpatizer saski knez-izbornik Fridrich pružio tajno utočište u svom dvorcu. U Wartburgu Luter počinje da prevodi Novi zavet s originalnog grčkog na nemački jezik, što je bio njegov doprinos stvaranju jedinstvenog njemačkog književnog jezika. U to doba Luterov radikalizam počinje izazivati te on sve više zalaže za miran razvitak i nenasilna sredstva, a službenim osloncem Reformacije proglašava kneževu feudalnu vlast.

KATOLICKA OBNOVA

Protestantska Reformacija nije ostala bez odgovora Rimokatoličkoj Crkvi. U tom cilju papa Pavle III saziva Tridentski Sabor (držan u tri sednice 1545/1547, 1551/1552 i 1562/1563). Sabor stavlja u definicije skolastičkog tipa katoličkoj

doktrine osporavane od Lutera: opravdanje verom i delima, Sedam Tajni, celibat, istilište, indulgenciju, transsubstancijaciju, vlast pape. Isto tako, 1540. god. Sabor odobrava osnivanje jezuitskog reda ("Isusovo društvo") pod vođstvom Ignjatija Lojole (1491-1556), koji kao osnovnu devizu ima apsolutnu poslušnost papi i propagiranje vere svim raspoloživim sredstvima. Da bi ojačala kontrareformu, Rimokatolička Crkva ponovo je organizovala "Kongregaciju svete službe" ili "Inkviziciju". "Indeks" zabranjenih knjiga i anti-protestantska teologija (naročito Petra Kanisije i Roberta Belarmina) tako e su korišćeni kao kontrareformatorska oruđa.

Ignacio Lopez de Lojola tako e poznat kao Sveti Ignasio iz Lojole rođen je u Azpeitiji.

Bio je osnivač Družbe Isusove (šp. Societas Iesu: obično se skraćeno piše (S.J.) or (S.I.)), religijskog reda Rimske katoličke crkve koji je bio direktno potčinjen papi. Članovi reda zovu se jezuiti.

Poznat je kao autor Duhovnih vežbi (šp. Ejercicios espirituales).

Lojola je bio aktivni borac protiv Protestantske reformacije i zagovornik protivreformacije. Beatifikovan je a kasnije i kanonizovan kao svetac 12. marta, 1622. Njegov praznik se slavi jednom godišnje 31. jula. On je svetac zaštitnik baskijske provincije Gipuskoa.

ENGLSKA U DOBA TJUDORA

Henri VIII vladao je Engleskom i Irskom od 1509. do 28. januara 1547. kada je umro. Nasledio je svog oca Henrija VII, osniva a dinastije Tjudor kojoj on pripada. Poznat je zbog toga što se šest puta ženio i reformacije engleske crkve. Kada mu papa, pod uticajem katoli kih kraljeva, nije dozvolio da se razvede od svoje prve žene Kataline od Aragona, da bi oženio ljubavnicu Anu Bolen, prekinuo je sve veze sa Vatikanom i Rimom i Zakonom o supremaciji 1534. godine proglasio se za vrhovnog vladara engleske crkve i samim tim engleska crkva je svrstana u protestantske, kasnije nazvana anglikanska. Tako e je ujedinio Englesku i Vels u jednu teritoriju, tj. državu 1543. godine.

Iako je bio oženjen šest puta imao je samo troje dece – k erku Mariju, kasnije englesku kraljicu Mariju I poznatu kao Krvava Marija (1553—1558), iz prvog braka; zatim, drugu k erku, tako e, potonju slavnu kraljicu Elizabetu I (1558—1603) i sina naslednika Edvarda VI (1547—1553) iz tre eg braka sa Džejn Simor. Opisan je kao stasit, atletski gra en ovek, ri e brade i izuzetnih listova, ovek od stila; uživao je u jelu, poznat kao kockar, ali vrstan sportista – teniser, ma evalac.

Marija I, kraljica Engleske i kraljica Irske u periodu 1553-1558, poznata i pod nadimkom Krvava Marija (Meri).

Bila je erka kralja Henriha VIII. Ne treba je mešati sa škotskom kraljicom Marijom Stjuart koja je živela u približno isto vreme. Na kratko je vratila rimokatoli anstvo u Englesku, i tada je naredila da se ubije skoro tri stotine religioznih disidenata, zbog ega je i zaradila nadimak Krvava Marija. Bila je udata za Filipa II Habzburškog (1556—1598), sa kojim nije imala dece.

Elizabeta I Tjudor bila je kraljica Engleske i kraljica Irske, od 17. novembra 1558. do svoje smrti 1609. Ponekad nazivana Kraljica Devica (Virgin Queen) i Dobra Kraljica Bes, bila je peti, i poslednji, vladar iz dinastije Tjudora, nasledivši svoju polusestru, kraljicu Mariju I. Vladala je u periodu velikih verskih previranja. Nakon kratke vladavine polubrata Edvarda VI i polusestre Marije, iji se na in upravljanja zemljom razlikovao u svakom pogledu, njeno 44-godišnje kraljevanje dovodi do porasta engleske mo i i uticaja u svetu. U trenutku kada je došla na tron, primeri dveju prethodnih žena koje su vladale

Engleskom nisu obe avali mirnu i uspešnu vladavinu nove kraljice. ak i oni koji su je podržavali nadali su se da e se udati i vlast prepustiti mužu, ali Elizabeta je imala druge planove. Ona je jednom zauvek vratila Englesku protestantizmu. Za vreme njene vladavine je porasla ekonomska mo Engleske, cvetala nauka, filozofija i kultura, zapo ela je kolonizacija Severne Amerike i osniva se Britanska isto noindijska kompanija.

Spanska armada

Spanski kralj Filip II planirao je 1587. godine izvršiti invaziju na Englesku, ali ga je Elizabetin veliki pomorski zapovednik, Frensis Drejk, sprečio u tome spalivši mu deo flote kod Kadiza. Kao glavni razlog za invaziju uzeo je papinsku bulu koja je Elizabetu proglašavala jeretikom.

Armada je postigla svoj prvi cilj i ukotvila se u Severnom moru nedaleko od Gravelinesa, na morskoj granici između Francuske i Španske Holandije. Dok su se borili na uspostavljanje komunikacije sa vojskom vojvode od Parme, engleski ratni brodovi su osuli paljbu po španskim brodovima, naterali ih da dignu sidra i napuste mesto sastanka sa vojvodom od Parme. Armada je uspela da se regrupiše i pobjeđuje na sever, dok su je progonili engleski brodovi. Povratak u Španiju je takođe bio poguban — snažne oluje su flotu skrenule sa kursa i više od 24 broda je nastradalo na severnoj i zapadnoj obali Irske, dok su preživeli našli utočište u Škotskoj. Flota je izgubila oko pedeset plovila od kojih su 22 galije i 108 naoružanih trgovačkih brodova.

Kao i njen otac, Henri VIII, bila je pisac i pesnik. Dodelila je kraljevske privilegije nekim organizacijama, uključujući i Trinitu koledž u Dublinu i Britanskoj istočnoindijskoj kompaniji.

Elizabetina vladavina naziva se Elizabetanskom erom ili Zlatnim dobom i okarakterisana je mnogim promenama u engleskoj kulturi. Vilijem Šekspir stvarao je u njeno doba. Frensis Drejk postao je prvi Englez koji je obišao Zemlju; Frensis Bekon je objavio svoja filozofska i politička gledišta.

FRANCUSKA

Anri IV kralj Francuske (1589-1610). Bio je prvi kralj iz burbonske dinastije.

Odrastao je kao protestant, i učestvovao je u verskom ratu na njihovoj strani.

Anri je prvi plemić protestantskog (kalvinističkog) porekla koji je stigao do francuskog prestola. Da bi bio prihvaćen kao kralj, morao je da pređe na katoličanstvo. Najznačajniji akt njegove vladavine je Nantski edikt iz 1598, kojim je zagarantovana sloboda veroispovesti za protestante, završavajući period verskih ratova.

Nasledio ga je sin Luj XIII.

Luj XIII, sin Anrija IV i Marije Medici, kralj Francuske od 1610—1643, učestvovao sa majkom Marijom Medicom. Kasnije je pravu vlast imao kardinal Rišelje. Ugasio je ustanak hugenota.

Nesloga unutar dinastije je ohrabрила hugenote da podignu bunu koja je ugušena 1621. godine uz izlazak kralja na bojno polje. U tako dugoročno nestabilnoj situaciji Luj XIII se odlučuje 1624. godine na postavljanje kardinala Rišeljea na mesto prvog ministra. Tom odlukom do tada neodređena spoljna politika Francuske dobija konture koje se neće menjati do kraja života ovog kralja.

Arman Žan di Plesi de Rišelje je bio francuski državnik, kardinal, koji je kao ministar kralja Luja XIII vršio stvarnu vlast u Francuskoj i podigao moć francuske krune. Godine 1635. osnovao je Francusku akademiju. Aleskim ediktom milosti potvrdio je prava hugenota ali im je oduzeo gradove i luke.

Luj XIV je bio kralj Francuske iz dinastije Burbona od (1643—1715), sin Luja XIII i Ane Austrijske. Postao je kralj 14. maja 1643, nekoliko meseci pre petogoroendana. U njegovo ime je vladala kao regent njegova majka Ana Austrijska, koja je glavninu vlasti predala kardinalu Mazarenu. Nakon smrti predsednika vlade, kardinala Mazarena, Luj XIV je preuzeo licnu kontrolu nad vladom. Vladavina Luja XIV, poznatog kao Kralj Sunce (fr. Le Roi Soleil) trajala je 72 godine. Bila je to najduža vladavina u evropskoj istoriji. Ojaao je moć i uticaj Francuske u Evropi.

Luj XIV je uspešno radio na stvaranje centralizovane države, u kojoj se vladalo iz prestolnice. Stvorio je modernu državu od dotada rascepkane feudalne države. Luj XIV je postao primer apsolutističkog vladara. Često mu se pripisuje fraza „Država to sam ja“ (fr. L'État, c'est moi), iako istoričari smatraju da su mu to verovatno prišili politički protivnici, kao stereotipan način potvrde njegovog apsolutizma. Sasvim suprotno od toga, Luj je na samrtni rekao „Ja umirem, ali država će uvek ostati“. (fr. Je m'en vais, mais l'État demeurera toujours).

Lujevi brojni ratovi i skupe palate i dvorci doveli su Francusku do bankrota, od koga bi se ipak oporavila za nekoliko godina. Zbog toga je morao jače oporezivati seljake i zaduživati državu kod raznih finansijera. Plemstvo i sveštenstvo je bilo izuzeto od plaćanja poreza. Mora se naglasiti da nije zemlja u celini bila siromašna, nego država nije imala dovoljno sredstava. Francuska je u celini gledavši bila bogata i napredna zemlja.

Luj je ojaao moć krune u odnosu na feudalnu elitu i to je označilo po etak moderne države, a Francusku je postavio na nadmoćno i istaknuto mesto u Evropi. Francuska se proširila za deset novih provincija i proširila je svoje prekomorsko carstvo. Francuska je proširila svoj kulturni i jezički uticaj širom Evrope. Luj je uspevao da trijumfuje i u takvim situacijama kad je protiv Francuske ratovalo nekoliko velikih saveznih država u Evropi. Tada je proširivao teritorije Francuske, njen moć i uticaj. Zbog vojnih pobeda i kulturnih dostignuća, Evropa se divila Francuskoj, njevoj kulturi, hrani, načinu života. Francuski jezik je postao glavni jezik za celu evropsku elitu sve do Rusije. Razni nemački kneževi nastojali su da oponašaju versajski način života u raskoši. Prosvetiteljska Evropa je Lujevu vladavinu smatrala primerom prosvetiteljske vladavine. Nemački filozof Lajbnic nazivao ga je jednim od najvećih kraljeva koji su ikad postojali. Zbog energičnog zalaganja za francusku veličinu, Luj je postao poznat kao "Kralj Sunce" ili "Veliki monarh". Volter ga je poredio sa Oktavijanom Avgustom i njegovu vladavinu je nazivao "doba, koje će se večno pamtiti". Nazivao je i "Doba Luja XIV" ili "Veliki vek" (fr. Le Grand Siècle).

RUSIJA U XVI I XVII VEKU

IVAN GROZNI

Ivan IV Vasiljevič Grozni je bio car Rusije, vladao je od 1533. do 1584. Rođen je 25. avgusta 1530. godine. Godine 1547. proglasio se za cara svih Rusa. U početku vladavine preuzeo je mere koje su doprinele razvoju države: Moskva je postala državno i crkveno središte, reformisao je vojsku, dolazi do razvoja štamparije i otvaranja Rusije ka Evropi. U početku je vladao sa boljarima, a kasnije je preuzeo drakonske mere protiv istih: Podelio je Rusiju na dva dela: Opričinu - teritoriju pod carevom upravom i Zemščinu - pod upravom boljara. Opričnici su krenuli u rat protiv boljara - otimali su zemlju i ubijali. Njihovi simboli su bili metla i pesa glava. Završio je vladavinu ubivši najstarijeg sina Dimitrija u nastupu besa. Nasledio ga je sin Fjodor, a imao je i trećeg sina Dimitrija.

Za vreme svoje vladavine proširio je Rusku državu prema Volgi i zauzeo tatarske gradove Kazanj i Astrahanj. Tako je Rusija postala višenacionalna zemlja. Car Ivan IV je uveo prvi zakonik, feudalnu skupštinu i seosku samoupravu. Njegovi ratovi sa zapadnim susedima (Poljska, Litvanija, Švedska) nisu bili uspešni. Ratni gubici i loše žetve su dovele do građanskog rata u ranom 17. veku ("smutno vreme" 1605-1613). Godine 1611. Dmitrij Požarski je uspeo da oslobodi Moskvu od Poljaka. Do sredine 17. veka nastala su ruska naselja u istočnom Sibiru i na obali Tihog okeana.

Ruska država je krajem srednjeg veka bila centralizovano i autokratsko carstvo.

Smrću Ivana Groznog 1584. Fjodor postaje car, ali u njegovo ime državne poslove obavlja plemić Boris Godunov. Fjodor I umire 1598. Pošto mu je brat Dimitrije poginuo nesrećnom slučajem, nije više bilo zakonskih naslednika Ivana Groznog. Zemaljski sabor je za novog cara odredilo Borisa Godunova, šuraka preminulog cara.

Godina 1613. za cara je izabran Mihail Fjodorovič ROMANOV. Ime počinje era vladavine ove dinastije koja će trajati sve do 1917. godine.

PETAR VELIKI

Petar I Romanov ili Petar Veliki (Moskva, 9. jun 1672—Sankt Peterburg, 8. februar 1725 po gregorijanskom, ili 30. maj 1672—28. januar, 1725. po julijanskom kalendaru) je bio ruski car koji je vladao Rusijom od 7. maja (27. aprila po julijanskom kalendaru) 1682. pa sve do svoje smrti 1725. godine.

U početku je vladao zajedno sa svojim slabim i bolesnim polubratom, Ivanom V, koji je umro 1696. godine. Nakon Ivanove smrti, kad je postao car Rusije i nemilosrdno je ugušio bilo kakav otpor, pa čak i u sopstvenoj porodici.

Podstaknut divljenjem i radoznalošću prema zapadnoj komponenti života i tehnologijama, Petar je 1697. krenuo na put po Evropi, u pratnji brojne delegacije savetnika (tzv. „Velika ambasada“). Želeo je da što bolje upozna običaje i zanate Zapada kako bi ih posle primenio u sopstvenoj zemlji. Putovao je inkognito kao Petar Mihajlovič [1], iako je na dvorovima koje je posećivao njegov pravi identitet bio poznat i dobijao je tretman dostojan svog položaja. Radio je neko vreme kao drvodelja u brodogradilištima u Amsterdamu, a kasnije i u Engleskoj, nedaleko od Londona. Posetio je glavne gradove Nemačke i Austrije, razgovarao je sa britanskim kraljem Vilijamom III i upoznao se sa engleskim visokim društvom koje je cara Rusije smatralo nadasve nesvakidašnjom pojavom jer nikad nije ranije videlo jednog monarha kako puši i pije po krčmama sa mornarima [1]. Petar je ovo putovanje iskoristio da unajmi stotine tehničara i oficira stranaca koji je trebalo da svoja znanja stave u službu Ruske Imperije. Tako je stekao velika znanja iz oblasti brodogradnje i kartografije.

POSETA ZAPADNOJ EVROPI I REFORME

Petrova poseta Zapadu uverila ga je da su mnogi evropski običaji bili napredniji od tradicionalnih ruskih. Petar je zato zapovedio svim svojim činovnicima i zvanicima da obriju brade i da nose ode u skrojenu po evropskoj modi. Od toga su bili izuzeti samo sveštenici, zemljoradnici i kosači. Bojarima je naredio da skrate svoje duge rukave i suknje kaftana, tradicionalne moskovske ode i tatarskog porekla. Na jednom prijemu koji je priredio po povratku iz inostranstva, isekao je makazama brade velikodostojnicima, bez obzira što je u Rusiji nošenje brade imalo i verski značaj i što je crkva branila brižanje brade.

Ovo nisu bile jedine promene koje je uneo u rusko društvo. Verovatno poučen sopstvenim iskustvom, smatrao je ugovorene brakove varvarskim običajem, te je zabranio sklapanje brakova protiv volje budućih supružnika i proglasio je obaveznim da budu i supružnici budućereno najmanje šest nedelja tokom kojih bi mogli da se slobodno viđaju i bolje upoznaju. Tako je naredio svojim dvoranima da pripreme zabavu po evropskim običajima, a žene iz viših staleža su morale da odlaze na društvene skupove, čime je prekinuta tradicionalna izolovanost u kojoj su do tada žene bile držane, a što je predstavljalo zaostatak primitivnih tatarskih običaja.

Izvršio je tako i korenite promene u vojsci, prema zapadnim standardima. Plemstvu je nametnuo obaveznu službu državi bilo u administraciji bilo u vojsci, a vojnu hijerarhiju je uredio tako da su se unapređenja dobijala na osnovu zasluga a ne porekla, tako da je svako ko je svojim delima zaslužio, mogao da dostigne visoke vojne činove. Tako je uveo obaveznu vojnu službu što mu je stvorilo vojsku od 300.000 stalnih vojnika i mornara zajedno sa rezervistima.

Da bi mogao da izdržava toliku vojsku, morao je da tako i izvrši korenite promene u privredi i da industrijalizuje zemlju. Podigao je mnogo fabrika, brodogradilišta i radionica koje su imale privilegije i državne subvencije. Stvorio je takav ekonomski sistem u kome je sve bilo podređeno vladaru. Car je imao monopol nad primarnim proizvodima, kao što su katran i potasa, kao i kože i svila iz Sibira. Radna snaga se obezbeđivala tako što je trgovcima i vlasnicima fabrika i rudnika bilo dozvoljeno da kupuju cela sela sa sve njihovim stanovnicima koji su morali da rade na imanjima svojih gospodara.

Crkva je tako i pretrpela promene. Patrijarh ruske crkve je bio zamenjen sinodom koji je bio pod direktnom carevom kontrolom.

Petar je 1699. napustio tradicionalni ruski kalendar u kom je godina počinjala 1. septembra i prihvatio je julijanski kalendar gde godina počinje 1. januara.

RATOVI

Od dolaska na vlast pa sve do njegove smrti, Petar je neprestano vodio ratove što je i uslovalo njegovu celokupnu spoljnu politiku. Ratovao je protiv Osmanskog carstva 1695. i 1696. kao i 1711. Petar je 1696. osvojio luku Azov, siguran izlaz na Crno more, da bi je kasnije 1711. izgubio u mirovnim pregovorima sa Turskom. Tako je ratovao protiv Persije, kojom je prilikom osvojio i teritorije na zapadnoj i južnoj obali Kaspijskog mora. Rusija je posle te teritorije izgubila ubrzo nakon njegove smrti. Međutim, najveći i najvažniji rat od svih koje je vodio Petar Veliki, bio je rat protiv Švedske koji je trajao punih 21 godinu — od 1700. do 1721.

RAT SA ŠVEDSKOM

Petrova vojska na severu je zauzela švedsku pokrajinu Livoniju (severni deo današnje Letonije) i potisnula Šve ane u Finsku. Rusi su okupirali gotovo celu Finsku 1714. zahvaljuju i injenici da je ruska carska mornarica bila mnogo ja a od švedske. Petrovi saveznici u tim pohodima bile su i države Hanover i Pruska. I pored toga, švedski kralj Karlo je odbio da se preda tako da je mir postignut tek nakon njegove pogibije 1718. godine. Šve ani su se dosledno pridržavali odredbi iz mirovnog sporazuma, ali su Rusi to po eli initi tek od 1720. Godine 1721. potpisan je Sporazum iz Ništada kojim se kona no završio Veliki severni rat. Rusija je dobila Ingriju, Estoniju, Letoniju i zna ajan deo Karelije, ime je ostvaren cilj zbog koga se rati vodio — otvaranje izlaza Rusiji na Baltik. Za uzvrat, Rusija je platila Švedskoj dva miliona riksdalera i odrekla se najve eg dela Finske. Caru je, naravno, dozvoljeno da zadrži finske teritorije u blizini Sankt Peterburga koji je 1712. godine postao prestonica Rusije.

Posle Ništatskog mira, Senat je iz zahvalnosti Petru dodelio titulu „imperator i samodržac svjerosijski“. Nazvan je i „Ocem otadžbine“ i „Velikim“, a Rusija se po ela zvani no nazivati „Ruska Imperija“, a sam Petar je zamenio titulu cara titulom „imperator itave Rusije.

NOVA PRESTONICA

Sankt Peterburg je osnovan 27. maja 1703. godine, na uš u reke Neve, nakon što je Rusija osvojila Ingermanland od Švedske i tako u tom delu izbila na more. Stvaranje Sankt Peterburga je s jedne strane zna ilo otvaranje Rusije u ekonomskom, politi kom i intelektualnom smislu ka Evropi, a s druge strane, priznanje Rusije u svetu kao vojne i pomorske sile.

U suprotnosti sa starom prestonicom, Moskvom, koja je bila izgra ena sva od drveta i koja je bila oli enje starih ruskih tradicija, Sankt Peterburg, podignut u kamenu i na mo varnom tlu, bio je oli enje modernog grada u evropskom stilu i predstavljao je pobeđu tehnike nad prirodom.

KATARINA VELIKA

Jekaterina II Aleksejevna (rus. Екатерина II, nem. Sophie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst, 21. april, 1729—6. novembar, 1796), ro ena kao Sofija Augusta Frederika, poznata kao Katarina Velika, vladala je kao carica Rusije od 28. juna 1762. do svoje smrti 6. novembra 1796. godine. Bila je primer prosvet enog vladara svoga vremena.

Katarina je pripadala eri prosvetiteljstva i smatrala je sebe „filozofom na tronu“. Postala je poznata kao zaštitnik umetnosti, književnosti i obrazovanja. Pisala je komedije, fantastiku i memoare, i prou avala Voltera, Didroa i d'Alemberra koji su kasnije potvrdili njenu reputaciju u svojim radovima.

Na po etku svoje vladavine Katarina je krenula u provo enje opšte politi ke reforme, rukovode i se idejama Prosvetiteljsva. Sprovedene su reforme Senata (1763), sekularizacija crkvenih dobara (1764) i pripremljena je promena zakona. Oformljen je saziv zakonodavne komisije u kojoj su bili zastupljeni svi slojevi društva, osim zavisnog seljaštva, ali je komisija raspuštena pre nego što je po ela da radi, na šta je verovatno imao uticaj ustanak pod vo stvom Jemeljana Ivanovi a Puga eva (1773—1774).

Katarina je reorganizovala rusku provincijalnu administraciju, daju i vladi ve u kontrolu nad seoskim podru jima usled seoskih buna. Ovaj proces je završen 1775. Reforma je oformila provincije i distrikte koji su bili lakši za upravljanje od strane vlade. 1785. Katarina je izdala proglas kojim je dozvoljeno narodu da koristi presto kao zakonsko telo, osloba a gospodstvo od državne službe i poreza, gospodske titule ini naslednim, i daje gospodstvu punu kontrolu nad njihovim kmetovima i zemljom. Dodatno, Katarina je dala zemlju u Ukrajini omiljenoj gospodi i dodelila im kmetove. Ohrabivala je kolonijalizaciju Aljaske i drugih pokorenih teritorija.

NIZOZEMSKA REVOLUCIJA

Holandija ili kako se još naziva Nizozemska - predstavlja prvi istorijski primer države nastale buržoaskom revolucijom protiv apsolutističke vlasti. Karakter Nizozemske revolucije u XVI je bio kako buržoaski tako i verski i nacionalni. Tom revolucijom je nastala prva republika koja je imala ve u teritoriju, i federalističke uređenje koje je nosilo obeležja konfederalizma. Ovakvo uređenje traje i do početka XIX veka, kada je Holandija postala monarhija (mada je i tada postojala težnja u dužem periodu) sa provincijama kao administrativnim regionima, a ne federalnim jedinicama.

Uzrok revolucije leži u namerama španskog kralja Filipa II da ukine autonomiju provincija, da nametne nove poreze i da iskoreni protestantizam (katolički fanatizam Filipa II vrlo je poznat). Treba napomenuti da je otac Filip II, Karlo V (koji je nasleđem i dobio Nizozemsku) poštujući i autonomiju Nizozemske ostvario uspešnu simbiozu domicilnih i španskih interesa: nizozemski trgovci dobili su ogroman prostor za trgovinu, a Španija velike poreske prihode.

Za razumevanje težnje ka drukčijim oblicima uređenja od unitarnog, kao i same revolucije, neophodno je znati obeležja ovih prostora. Nizozemska (nekada zajednički naziv za današnje zemlje Beneluksa) je prostor gde je ekonomski primat pripadao građanstvu i trgovini. Bogati trgovačko-zanatski gradovi bavili su se trgovinom širom tada poznatog sveta, imaju i pritom ogromnu flotu. Gradovi su sačinjavali provincije, koje su imale zasebne staleške skupštine. Svesne socijalno-ekonomske bliskosti 17 provincija Nizozemske osnovale su zajedničku skupštinu državnih staleža, gde su razmatrana pitanja opšteg značaja. Odluke su se donosile jednoglasno, a jednakost u ovom pogledu bila je bitna usled heterogenog versko-jezičkog sastava. Na severu je prevladavalo germansko stanovništvo i protestantizam, a na jugu romansko stanovništvo i katolicizam.

Najveću izvršnu vlasti ovog perioda bio je statholder, koga je kao svog namesnika imenovao španski kralj. Ova institucija je bila praktično jedino što je Nizozemsku ovog perioda odvajalo od iste konfederacije. U pogledu suverenosti provincija, nadležnosti zajedničkog tela i nepostojanja jurisdikcije zajedničkih organa ovo je konfederacija. Zajednički statholder je u izvesnoj meri, kako institucionalnim položajem, tako i ličnim autoritetom uspostavljao vršilačevstvo ali bez prinude nema države.

Sukob sa španskim kraljem izbija 1568. godine. Filip II, potpuno zanemarujući prethodno navedene specifičnosti, uvodi inkviziciju i preko vojvode od Albe, svog novog stathaltera, nastoji da uvede apsolutizam. Veliki broj ljudi biva ubijen a njihova imovina konfiskovana. Revoltirano stanovništvo formira odrede (geze) i vremenom uspeva da savlada španske snage. Konačno je Nizozemska, odnosno Holandija, dobila nezavisnost priznanje 1648. godine, istovremeno kada i Švajcarska.

U toku ove borbe desili su se događaji koji su odredili današnji izgled ovih prostora. Od velikog značaja je bio izlazak iz Nizozemske južnih, katoličkih provincija, koje su ostale pod španskom krunom. One su 1579.g. formirale uniju koja se neformalno naziva i Araska unija i koja je osnov današnje Belgije. Ovde se pokazalo da federalistički duh u Nizozemskoj nije bio jak kao u Švajcarskoj. Na taj način su otklonjene verske i nacionalno-jezičke prepreke za vršenje federalizma severnih pokrajina. Iste te 1579. godine formirana je od sedam severnih provincija Utrechtska unija. Injenica da su se granice starih provincija menjale govori o izvesnoj spremnosti na kompromis i odricanja.

Ovakom formiranom federaciji provincija je dve godine kasnije proglašena nezavisnost u Hagu. Što se naziva i je, prvobitno upotrebljavani naziv Ujedinjene provincije vremenom je bitno zamenjen nazivom Holandska republika, prema najvećoj i najbogatijoj provinciji Holandiji.

TURSKI FEUDALIZAM

Turski feudalni poredak imao je izrazito vojno obeležje. On se izgradio za potrebe stalnog ratovanja. Zato su osvojene zemlje uglavnom deljene ratnicima - spahijama. Za vojnu službu spahija je uslovno dobijao feudalno dobro - spahiluk. Seljaci su ostali vlasnici svojih imanja, ali su, kao kmetovi, desetinu prihoda od zemlje morali davati spahiji. Za spahiji su obavljali i druge poslove. Ta radna obaveza nazivala se kuluk. Postojala su još veća feudalna dobra koja su uživali visoki državni činovnici, ali pretežni deo zemlje podeljen je na manje spahiluke, sa obavezom vojne službe. Turci su posede dodeljivali i hrišćanima koji su ih u ratovima pomagali, pa se u pocetku turske uprave u našim zemljama javio i izvestan broj hrišćana spahija. U turskoj vojsci takode je postojala još jedna placenicka vojska - janjicari. Osmanlije su od pokorenog stanovništva povremeno oduzimali decu i odvodili ih i školovali za vojni poziv. Bio je to danak u krvi koji su sultani nametnuli hrišćanima.

Posle kosovskog boja (1389.) i pada Smedereva (1459.) Turska je pocela da uvodi svoju vlast nad slovenskim narodima. Turska osvajanja podudaraju se sa unutrašnjim sukobima koji su potresali balkanske hrišćanske države. Nasuprot rascepanim i nesložnim balkanskim zemljama, Turci Osmanlije imali su dobro organizovanu državu. Sultan je raspolagao jakom i poslušnom vojskom, uvek spremnom na ratne pohode. Dok se u hrišćanskim državama feudalno imanje najčešće nasledivalo, sultan je turskim feudalcima, spahijama delio zemlju prema zaslugama. Zemlju su dobijali najsposobniji ratnici. Spahije su zavisile od sultana. Uvek su bili verni svom gospodaru. Turski feudalci u to vreme nisu mogli da se osamostale i ugroze centralnu vlast, kao što je bio slucaj sa velikašima na Balkanu. Prve na udaru Turaka bile su Vizantija, Bugarska i Srbija. Te hrišćanske države cesto su medusobno ratovale znatno pre dolaska Turaka na Balkan. Osim toga, uoci dolaska Turaka, Vizantiju, Bugarsku i Srbiju zahvatili su unutrašnji neredi.

Sva zemlja je bila vlasništvo sultana. Stanovništvo se delilo na hrišćane i muslimane. Sultan je deo vlasti podelio spahijama i sveštenstvu. Zemlja je bila podeljena na velike i male teritorije. Velikim teritorijama (Sandžak, Bosna) upravljali su begerbegovi, a malim teritorijama begovi.

1463.), 1459., 14. II (

16

1557.

( )

( )

1683. 1699. 1690.

( )

1690. 50 000 III

1690.

I

1739.,

(1718.-1739.).

1737.-

1740.

IV

XVIII

;

.

”

“

,

-

,

,

.

1918), (1282-1453, (1516-1700) : 1453-1804. 1804-

1806.

Habichtsburg (" "),

12. 13.

(1278-1382).

(1273-1291, 1298-1308, 1438-1740. 1745-1806).

V (

(1516-1556),

(, 13. 1717 — , 29. 1780)

19

10

6

II

II

XVI.

6—14

1740. 1763.

II

1748.

II

II (

, 13.

1741. -

, 20.

1790.),

I

1765. ,

1780.

II.

17.

I

1642.

1645.

1649.

II

30%

II

Ameri ka revolucija

Ameri ka revolucija ili Rat za nezavisnost SAD (1775—1783) je rat kojim je 13 britanskih kolonija u Severnoj Americi steklo nezavisnost, formiraju i Sjedinjene Ameri ke Države.

Uzroci rata

U XVIII veku samouprava i prodor prosvetiteljske ideologije podigle su samosvest kolonija, što e stvoriti nepodnošljiviji nesklad sa ekonomskom zavisnoš u. Velika Britanija je nametnula nove poreze kolonijama (Zakon o taksama;Zakon o še eru), kao restrikcije u trgovini, koje su rasplamsale sve ve i gnev i poja ale primedbe kolonista što nisu predstavljeni u Britanskom parlamentu. Pojedine kolonije, naro ito Virdžinija, su polagale pravo na zemlju, ali i neke trgova ke kompanije u Britaniji, dokazuju i da je širenje kolonija na zapad protivno britanskim ekonomskim i politi kim interesima. Kolonije su smatrale da se ovo pitanje njima treba staviti u rešavanje. Uz to, ameri ke kolonije je razocarala odluka vlade da u severnoj Americi stacionira 10.000 vojnika radi odbrane od mogu oh napada Indijanaca i pokušaja Francuza da povrate izgubljene teritorije. Deo troškova za izdražavanje ovih trupa pao je na kolonije. Amerikanci su smatrali da su te trupe nepotrebne i nepoželjne.

Da bi izašli u susret uticajnim akcionarima Engleska je 1773. dozvolila da se velike zalihe aja prodaju u kolonijama uz nisku ameri ku carinu. Me utim, Amerikanci su u ovome videli opasnost od stvaranja monopola na tržištu aja. Na to se grupa sinova slobode, prurušena u Indijance, popela na brodove i ceo tovar aja pobacala u more. Bilo je to tzv. Bostonsko pijenje aja (Boston Tea Party).

Odlu ne da steknu nezavisnost kolonije su formirale Kontinentalnu vojsku, sastavljenu uglavnom od rezervista koji e se suprostaviti dobro organizovanim i jakim snagama britanske milicije. Za vrhovnog komandanta kolonijlanih vojnih jedinica izabran je Džordž Vašington. Neveliki broj Amerikanaca je u tom trenutku bio otvoreno za nezavisnost. Mnogi plantažeri na jugu bili su odani kralju i njima se sama pomisao na odvajanje od Engleske inila strašnom. Smatra se da da je oko 1/3 stanovništva bilo privrženo kruni. U jesen 1775. skupština pet kolonija su se izjasnile protiv nezavisnosti. Najratobornija podrška ameri koj stvari dolazila je sa Severa. Uopšte uzev, "Ameri ka revolucija" je bila delo jedne manjine, koji su inili "ameri ke patriote".

Rat

Rat je po eo kada je Britanija poslala vojsku da uništi vojna skladišta pobunjenika u Konkordu, Masa usets, gde ih je presrelo preko 300 ameri kih patriota te su bili primorani da se povuku. Na njihovom putu za Boston, neprekidno su ih kolonisti uznemiravali pucaju i skriveni iza ambara, drve a i zidova. Poginulo je 373 Britanaca i 95 Amerikanaca. Po izbijanju sukoba 19. aprila 1775, pobunjeni ke snage otpo ele su opsadu Bostona koja je okon ana kada su ameri ke snage pod komandom Henrija Noksa, 17. juna 1775 isterale britanske trupe.

Dva meseca posle bitaka kod Leksingtona i Konkorda, preko 15.000 vojnika kolonijalnih trupa skupilo se blizu Bostona da zaustavi britansku vojsku koja je krenula u osvajanje brda u okolini grada. Kolonisti su se utvrdili na brdu zvanom Bunker s druge strane reke Čarls; oni su izdržali topovsku paljbu sa britanskih brodova u bostonskoj luci 17. juna 1775, i odbili napad 2.300 britanskih vojnika, ali su na kraju bili primorani da se povuku. Britanski gubici (oko 1000) i snažan otpor kolonista uverio je Britance da ne e lako pokoriti pobunjenike. Britansku ponudu oprosta za predaju Amerikanci su odbili, proglasivši nezavisnost 4. jula 1776. Britanske trupe izvršile su odmazdu proteravši vojsku Džordža Vašingtona iz Njujorka i Nju Džersi.

U boži noj no i Vašington je prešao reku Delavar i pobedio u bitkama kod Trentona i Prinstona. Britanska vojska se razdvojila da bi pokrila ve u teritoriju, što je bila fatalna greška. Zapo evši borbe protiv Amerikanaca u Pensilvaniji, naro ito u bici kod Brendivajna, ostavili su ranjive trupe na Severu. Uprkos pobedi u bici kod Tajokonderoge, britanske trupe pod komandom Džona Bergojna porazili su Horacije Gejts i Benedikt Arnold u bici kod Saratoge (17. oktobra 1777). Britanske snage pod vo stvom Džona Bergojna izvele su veliki marš sa severa, iz Kanade, da bi se pridružile drugim britanskim trupama. Ulogorivši se kod Saratoge, Njujork, sukobile su sa Kontinentalnom vojskom pod vo stvom Horacija Gejtsa u prvoj bici kod Saratoge 19. septembra, koja je poznata i kao bitka kod Frimanove farme. Pošto nisu uspeali da probiju ameri ke linije odbrane, Britanci su pretpreli kontranapad, koji je predvodio Benedikt Arnold, u drugoj bici kod Saratoge 7. oktobra, poznatijoj i kao bitka kod uzvišenja Bemis. Bergojn je po eo da se povla i sa svojim oslabljenjim snagama koje su brojale 5.000 vojnika, ali Gejts je sa 20.000 ljudi opkolio Britance i naterao ih na predaju 17. oktobra. Ameri ka pobeda navela je Francuze da otvoreno ponude priznanje države i vojnu pomo .

Džordž Vašington je po hladnoj zimi razmestio svojih 11.000 vojnika u Veli Džordžu gde ih je obu avao Frederik Stojben, omogu ivši im pobeđu u Monmutu, Nju Džersi, 28. juna 1778. Od tada su britanske snage uglavnom koncentrisane u blizini Njujorka. Francuska, koja je potajno pružala pomo ameri kim trupama u oružju i municiji, kona no u junu 1778. objavila rat Velikoj Britaniji. Francuske trupe pomogle su ameri kim snagama na jugu, što je urodilo uspešnom opsadom Jorktauna, gde su trupe Čarlsa Kornvolisa predale 19. oktobra 1781, okon avši rat na kopnu.

Rat na moru se nastavio, a vodio se uglavnom izme u Britanije i evropskih savznika SAD. Mornarice Španije i Holandije držale su najve i deo britanske mornarice u blizini Evrope i daleko od borbi u Americi. Poslednju pomorsku bitku dobila je ameri ka mornarica pod komandom Džona Berija u Floridskom moreuzu marta 1783. godine.

Pariskim sporazumom (3. septembra 1783) Britanija je priznala nezavisnost SAD isto no od reke Misisipi i predala Floridu Španiji.

25
18.
( )
8 %
2 %
(90 %)

XVI

1788.

XVI „

“

1789.

175

5. 1789.

. 28. ,

17. ,

XVI

20. 1789.

. 27. ,

47

9. ,

30.

1791.

11. 1789, ,

14. 1789.

27.

“

”

“

”

14.

4. 1789,

(1791.) 3.

83

XVI

1791.

29.

15. 1769.

(,

).

16.

15. 1779.

1789.

1789.

1795.

3.

( ).

27. 1796.

"

"

VI

XVI

20. 1797.
1797.

1797.

1797, 1.000

1797.

1798.

1798.

1. 1798.

9. 1799. (18.)

1801.

21. a 1804.
(Code Civil de Francais).

1799. 1804.

1808.

1800.

(, 1800.)

1801.

1804.

21. 1804.

1804.

( )

2.

26. 1805.

1805.

24

20.

1805.

21.

1805.

100

2.

1805.

1806.

14.

1806.

6. 1807. 14. 1807.

24. 1812.

1812., 16. —17.

7. 1812. 30.000 135.000 19.

5. 7.

650.000

1812. 40.000 .

16. —19. 1813. ( )

120.000 . 100.000 .

6. 31. 1814. 11. ,

1814. 20 km XVIII.

1815. 1. 1815. 26.

XVIII 5. 7. 1815. , “ ” “ ”

20. 1815. ” “ 140.000

200.000

1815. 18. 1815. . 15.

1815.) 15. 1815. (2.800

5. 1821. .

” “ .

1840. - ” “ .

1848.

III

. 1859.

1860.

. 1860.

je,

je 1861.

1866.

1870.

(1815-1866).

I (1861-1888)

(1866).

1870.

( ).

1863.

(. Otto von Bismarck 1815 – 1898)

;

(1862 -

1890.)

(1871-1890)

,
XIX

,

,

,

-

,

СРПСКА РЕВОЛУЦИЈА

Термин Српска револуција се односи на период историје Србије од 1804. до 1835. године, а први га је употребио Леополд Ранке у својој књизи *Die Serbische Revolution*. Од њега га је касније прихватио и Вук Стефановић Караџић.

Период на који се термин односи обухвата:

Први српски устанак (од 1804. до 1813. године), предвођен Карађорђем, Хаџи Проданову буну (1814. године),

Други српски устанак (1815. године), предвођен Милошем Обреновићем

Мирнодобско доба Револуције је период владавине Милоша Обреновића (1815-1839) тј период борбе за аутономију до доношења Сретењског устава 1835. године и Турског устава 1838.године.

ПРЕД УСТАНАК

Будућа српска држава је настала на територији Београдског пашалука (званични турски назив је био Смедеревски санџак). На челу овог пашалука налазио се београдски везир. Београдски пашалук је био подељен на 12 нахија, а свака нахија се састојала из неколико кнежина. Почетком 19. века, на овој територији је живело око 400.000 Срба, затим Турци и нешто Румуна, Рома и Јевреја. Турци су углавном живели у градовима са утврђењима, а Срби на селу.

Последњи астријско-турски рат (1788-1791) је вођен највише на територији Београдског пашалука. Срби су масовно приступали у добровољачке одлуке (фрајкоре) и ратовали су на страни Аустрије. Овај период српске историје је познат као Кочина крајина, по Кочи Анђелковићу. Многи Срби, међу њима и Карађорђе, су тада стицали ратно искуство. Рат је завршен Свиштовским миром, који Србима није донео ништа осим амнестије.

Када је у 18. веку укинута најважнија српска установа под Турцима, Пећка патријаршија, Срби су се организовали у кнежинској самоуправи. Она је постала значајна тек у другој половини 18. века. Турци су дозволили Србима да се организују у нахији, кнежини и селу. Старешине села, кнежине и нахије су били кмет, кнез и обор-кнез. Они су у име турске власти сакупљали порез, одржавали путеве и гонили хајдуке. Кнежинска самоуправа је дошла до изражаја у време везира хаџи Мустафа-паше, којег су Срби због благе управе звали "српска мајка". Посебним правним актима (ферманима) са краја 18. века је коначно уобличена кнежинска самоуправа.

Међитим група јаничара-узурпатора, познатих као дахије, 1801. је убила хаџи Мустафа-пашу и преузела сву власт у Београдском пашалуку. Четворица дахија - Аганлија, Алија Кучук, Јусуф Мула и Мехмед-ага Фочић -

поделиле су Београдски пашалук на четири дела и завеле страховладу. Када је турски зулум досегао границе неиздрживости, Срби су тајно почели да се спремају за буну. Дознавши намере Срба, дахије су организовале погубљења виђенијих Срба, позната као "Сеча кнезова".

УСТАНАК ИЗ 1804.ГОДИНЕ

Карађорђе је умакао Сечи кнезова и са шумадијским првацима је фебруара 1804. организовао збор у селу Орашац, на ком је одлучено да се подигне буна. На овом збору Карађорђе је изабран за "вожда". Буна је почела паљењем турских ханова по Шумадији и протеривањем Турака из ханова и села у утврђене градове. Да би смирио ситуацију у Београдском пашалуку, турски султан је јула 1804. послао босанског везира Бећир-пашу. Карађорђе је као први услов за успостављање мира тражио ликвидацију дахија, које је Миленко Стојковић у ноћ између 5. и 6. августа, по Карађорђевој наређењу и уз сагласност Бећир-паше, погубио на острву Ада-Кале.

Међутим, ово није смирило ситуацију у пашалуку. Султан је 1805. послао у Београд за везира Хафис-пашу, ког су устаници дочекали на Иванковцу и нанели му тежак пораз. Овим је буна против дахија прерасла у устанак против турске власти и српску националну револуцију. Следеће године устаници су поразили турску војску код на Мишару и Делиграду и освојили београдску варош.

Устаници су покушали да успоставе мир са Османским царством. Преговоре са Портом у име српске стране је водио трговац Петар Ичко и успео од ње да издејствује Ичков мир. Најважније одредбе Ичковог мира су биле да се из Србије протерају јаничари и да Срби обављају јавне служне и чувају границу. Мир није остварен јер су Срби наставили рат када је на њихову страну у рат ушла Русија. Следеће године (1807), Срби су заузели београдску тврђаву, а удружена српско-руска војска је однела победе код Штубика и Малајнице. У наредним годинама устаници су ратовали ради ослобођења српског народа изван Београдског пашалука.

1808. година је прошла без бећих окршаја, а за следећу годину Карађорђе је планирао да се у Рашкој састане са војском црногорског владике Петра I и одатле да се упути у ослобађање Старе Србије. Карађорђе је однео победе на Турцима код Суводола, Сјенице и Новог Пазара. Међутим, морао је да одустане од похода јер му се црногорски владика није придружио и зато што су устаници поражени у бици на Чегру. Српски устаници су 1810. године однели победе код Лознице и Варварина (заједно са руском војском).

Поход Наполеона на Русију је принудио једног савезника Срба да оконча рат са Турском. 1812. Русија је склопила са Османским царством Букурешки мир и повукла своју војску из устаничке Србије. Русија је Букурешким миром покушала да устаницима осигура аутономију и амнестију за учешће у рату.

Устаници су до тада остварили независност и нису желели да прихвате само аутономију и наставили су да се боре. Огромна турска војска, предвођена великим везиром Хурсид-пашом је опколила устаничку државу са запада, југа и истока. Устаничка Србија била је покорена краја октобра 1813. Карађорђе је напустио Србију са већим бројем устаничких старешина, а велики број Срба се иселио на територију суседне Аустрије.

УРЕЂЕЊЕ УСТАНИЧКЕ ДРЖАВЕ

Упоредо са борбом против турске власти, устаници су организовали сопствену власт. Прво су уређени судови, световни и црквени. Најважнија установа устаничке Србије је била Народна скупштина, коју су чинили најистакнутији народни прваци, војсковође и свештеници. На Скупштини су доношене најважније одлуке: куповина оружја и муниције, сакупљање пореза, усвајање ратних планова, преговори са Турцима и слично. 1805 године устаници су оновали Правитељствујушчи совјет, чија делатност у почетку није била јасно одређена. Од 1811, Совјет је постао извршни орган власти, са 5 министарстава (попечитељстава). Председници Совјета су били Прота Матеја Ненадовић, Младен Миловановић и Јаков Ненадовић.

Све ово време Карађорђе је имао врховну неограничену власт. Покушај да се његова власт ограничи је завршио неуспехом. 1811. Карађорђе је протерао из земље своје највеће непријатеље, Миленка Стојковића и Петра Добрњца.

Због сталног ратовања устаници нису могли да посвете неопходну пажњу образовању. О отварању основних школа и раду учитеља побринуо се Доситеј Обрадовић, после преласка у Србију. Осим њега, школи се посветио и Иван Југовић, који је 1808. основао Велику школу у Београду.

Током Првог српског устанка су укинута феудални односи, а земља је припала сељацима.

ХАЦИ ПРОДАНОВА БУНА

Након пада Србије, за београдског везира је постављен Сулејман-паша Скопљак, који је допустио освету над покореним Србима. Он је завео страховладу, која је у нечему била и тежа од дахијске.

У Србији су остале три значајне личности из Првог устанка - Станоје Главаш, хаџи Продан Глигоријевић и Милош Обреновић. Станоја Главаша Турци су именовали за надзорника цариградског друма, али су га брзо погубили, јер им је био сумњив. Хаџи Продан Глигоријевић није дозволио Турцима да га изненаде, па је подигао буну. Хаџи Проданова буна (1814) је избила спонтано код манастира Трнавe, у Пожешкој нахији, а потом се проширила на Крагујевачку нахију. Милош Обреновић је сматрао да буна

није подигнута у право време и није учествовао у њој. Он је чак помогао војску београдског везира у главној бици код Кнића. Иако су однели победу, побуњеници су се повукли, а хаџи Продан је побегао у Аустрију. Побуна је лако угушена, а везир је појачао терор.

УСТАНАК ИЗ 1815.ГОДИНЕ

Устаничке старешине које нису избегле почеле су да се договарају како да зауставе турски зулум. 23. априла 1815. у Такову је одржан традиционални сабор. Окупљени прваци су одлучили да подигну устанак, па су понудили предводништво Милошу Обреновићу, што је он прихватио, али након извесног колебања. Други српски устанак је подигнут и вођен против легалне турске власти. Устаници су имали среће да све битке воде против војске београдског везира. Најважније битке су биле код Чачка, Палежа, Пожаревца, на Љубићу и Дубљу.

Када су против побуњених Срба пошле још и две султанове војске из Босне и Румелије, Милош Обреновић је започео преговоре, уверен да не може пружити отпор на три стране. На Дрини је започео преговоре са босанским везиром Хуршид-пашом, а наставио је румелијским везиром Марашли Али-пашом. Са Марашлијом је склопио усмени споразум којима је Србима у београдском пашалуку осигурао полуаутономни положај. Према постигнутом договору, Срби су имали право да скупљају порез, да учествују у суђењу Србима, да спахије убирају приходе по законима и да у Београду заседа Народна канцеларија састављена од српских кнезова. Тако је окончан Други српски устанак, односно ратни период Српске револуције. Милош Обреновић се одмах по завршетку Другог српског устанка одрекао титуле вожда, а прихватио је титулу кнеза.

КНЕЖЕВИНА

У Београдском пашалуку је паралелно успостављена и српска и турска власт. Турци су имали своје органе власти: везира, диван (везиров савет), алај-бега (старешина спахија), муселима (војвода) и кадију (судија). Везир је био одговоран Порти, а посредством кнеза Милоша и српских органа власти је управљао Србима у Београдском пашалуку. Турска власт се осећала све до 1830, а тада је нагло ослабила.

Кнез Милош се упустио и преговоре са Портом на основу одредаба Ичковог и Букурешког мира, уз подршку Русије. Резултати вишегодишњег ратовања, кнежева дипломатска умешност и руска подршка су били пресудни за стицање аутономије. На Народним скупштинама (1817. и 1827) народ га је изабрао за наследног кнеза. Да би ојачао српску власт, Милош је 1820. молбом затражио од Порте самоуправна права за Србе.

Како је Русија након пораза Наполеона имала добар положај у Европи, није јој било тешко да укључи Србију у све уговоре које је склапала са Османлијским царством. Подржаван од стране Русије, уз подмићивање, турских државника, кнез Милош се изборио за три темељна документа о аутономији: Хатишериф из 1830, Берат из 1830. и Хатишериф из 1833. Овим актима Србија је стекла права на: слободу вероисповести, избор старешина, независну унутрашњу управу, повратак шест нахија које је Карађорђе ослободио током Првог српског устанка, а које нису биле део Београдског пашалука, слободу трговине, подизање школа, болница и штампарија, забрану насељавања Турака у Србију и право на исељавање Турака из Србије, осим у градовима са утврђењима. Порта је Бератом потврдила кнеза Милоша за наследног кнеза. Пореске обавезе које су Срби имали према спахијама, везиру и Порти су процењена на 2.350.000 гроша. Ова суму кнез је исплаћивао Порти сваке године на Ђурђевдан и Митровдан.

Прва владавина кнеза Милоша (1815-1839) је била апсолутистичка, пошто је сва власт била у његовим рукама. Уз кнеза су радиле народне скупштине, али су оне углавном коришћене за сакупљање пореза и подношење захтева Порти. Кнез је имао своју Кнежевску канцеларију, а од 1835. постао је Државни савет.

Кнежевом апсолутистичком владавином били су незадовољни и његови противници и његови пријатељи. Кнез је оштро сламао све отпоре. Погубио је Симу Марковића, Карађорђа, Петра Николајевића Молера, Младена Миловановића и многе друге истакнуте личности. Угушио је многе буна као што су биле буна Стевана Добрњца (1821) и буна Милоја Ђака, у којој су изнети и социјални захтеви. Највећу буну је предводио Милета Радојковић (1835). Побуњеници су устали са намером да уставом ограниче кнежеву власт. Кнез је био приморан да у Крагујевцу, тадашњој престоници Србије, донесе Сретењски устав. Устав је написао Димитрије Давидовић, који се посебно истакао у раду на доношењу хатишерифа. Уставом су кнежева права ограничена и делимично пренета на Државни савет. Под притиском Турске, Аустрије и Русије, које нису имале уставе, кнез је радо ставио ван снаге Сретењски устав, после само два месеца његове примене.

Од 1815. до 1835. у Србији је постојао феудални поредак. Спахије су и даље наплаћивале феудалне намете од српске раје. За разлику од ранијих времена, спахије су то сада радиле без злоупотребе и уз контролу кнеза и српске власти. Када су Срби Хатом из 1833. добили право да све дажбине исплаћују у једној суми, стекли су се услови за укидање феудализма. Сретењска скупштина (1835) је проценила све годишње феудалне обавезе једног сељака у просеку на 6 талира. То је омогућило кнезу Милошу да на Ђурђевдан, 5. маја 1835. у Србији престају све феудалне обавезе и намети. Овим догађајем завршава се Српска револуција.